

КІРІН Р. С.,

доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
(Державна установа «Інститут
економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної
академії наук України»)

ПЕТЛЮК Ю. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
та правоохоронної діяльності
(Хмельницький інститут Приватного
акціонерного товариства «Вищий
навчальний заклад «Міжрегіональна
академія управління персоналом»)

УДК 349.6:342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.26>**НАДРО-ВОДНІ ПРАВА І ОBOB'ЯЗКИ ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ**

Дослідження присвячено аналізу та оцінці сукупності прав і обов'язків землевласників у надро-водних відносинах. В аспекті обраної сфери співіснування складових геологічного середовища, відносини з користування надрами з метою видобування підземних вод, урегульованих законодавством про надра, пропонується розглядати як надро-водні. У випадку, коли приписами водного законодавства регулюються відносини з користування водним об'єктом з метою доступу до ресурсів надр, йдеться про водно-надрові відносини. Встановлено вплив на прав та обов'язки землевласників при користуванні надрами з метою видобування підземних вод не лише земельно-правового статусу їх суб'єктів, а й певних умов сільськогосподарської діяльності за для того, щоб здійснення відповідних прав було легальним. В даному випадку йдеться про залежність суб'єктивних прав користувачів природними ресурсами від приписів не лише надрового та водного, а й земельного та аграрного законодавства.

Наголошено на тому, що у змісті Водного кодексу України, щодо водних потреб, відсутня не лише термінологічна єдність, а й, що найбільш головне, – не розкриті окремі складові понять «використання води» та «водокоористування». На основі кореляції між законодавством про надра та водним законодавством розкрито розуміння поняття «для всіх потреб».

Зроблено висновок, що право землекористувача на користування надрами для видобування підземних вод без спеціального дозволу, встановлене надровим законодавством, не передбачає його право на використання видобутої підземної води без дозволу на спеціальне водокористування, здійснення якого встановлено водним законодавством.

Обґрунтовано, що при формуванні розуміння поняття «сільськогосподарські потреби» слід виходити із наявної в аграрному законодавстві дефініції «сільськогосподарська діяльність». Запропоновано класифікацію надро-водних прав землевласників за такими критеріями: – суб'єкт видобування підземної води; – об'єкт видобування (підгрупа підземної води, як виду корисної

копалини загальнодержавного значення); – галузь законодавства, що їх регламентує (законодавство про надра, земельне, водне, аграрне, цивільне, екологічне, податкове законодавство).

Ключові слова: *надро-водні відносини, права, обов'язки, землевласники, землекористувачі, підземні води.*

Kirin R. S., Petliuk Yu. S. Subsoil-water rights and responsibilities of landowners

The study is devoted to the analysis and assessment of the set of rights and obligations of landowners in subsoil-water relations. In terms of the chosen area of coexistence of the components of the geological environment, it is proposed to consider relations on subsoil use for the purpose of groundwater extraction regulated by subsoil legislation as subsoil-water relations. When the provisions of water legislation regulate relations on the use of a water body for the purpose of accessing subsoil resources, we are talking about water-subsoil relations. The author establishes the impact on the rights and obligations of landowners when using subsoil for the purpose of groundwater extraction of not only the land legal status of their subjects, but also certain conditions of agricultural activity in order to ensure that the exercise of the relevant rights is legal. In this case, we are talking about the dependence of the subjective rights of users of natural resources on the requirements of not only subsoil and water legislation, but also land and agricultural legislation.

It is emphasized that the content of the Water Code of Ukraine regarding water needs lacks not only terminological unity, but also, most importantly, does not disclose certain components of the concepts of “water use” and “water use”. Based on the correlation between subsoil legislation and water legislation, the author explains the understanding of the concept of “for all needs”.

The author concludes that the right of a land user to use subsoil for groundwater extraction without a special permit established by subsoil legislation does not provide for his/her right to use the extracted groundwater without a special water use permit, which is established by water legislation.

It is substantiated that when forming an understanding of the concept of “agricultural needs”, one should proceed from the definition of “agricultural activity” available in agricultural legislation. The author proposes a classification of subsoil water rights of landowners according to the following criteria: – the subject of groundwater extraction; – the object of extraction (a subgroup of groundwater as a type of mineral resource of national importance); – the branch of legislation regulating them (subsoil, land, water, agrarian, civil, environmental, tax legislation).

Key words: *subsoil-water relations, rights, responsibilities, landowners, land users, groundwater.*

Вступ. Відповідно до ст. 13 Конституції України надра, водні та інші природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією [1]. При цьому кожний громадянин має право користуватися зазначеними природними об'єктами відповідно до закону, в тому числі, не використовувати їх на шкоду людині і суспільству.

Природний зв'язок частини земної кори та підземних вод обумовлює, як правило, їх спільне використання, що, в свою чергу, потребує наявності відповідного правового забезпечення. Так звана «мала реформа надрокористування» [2], яка стартувала навесні 2023 р., торкнулася й надро-водних відносин, учасниками яких є землевласники і землекористувачі. Зокрема, положення ч. 1 ст. 23 Кодексу України про надра (далі – КпН) [3],

яким регламентовано їх право на видобування підземних вод (далі – ВПВ) (крім мінеральних), було викладено у новій редакції. Тож, за цих обставин питання надро-водних прав і обов'язків землевласників і землекористувачів вбачаються актуальними для огляду та аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Піднята проблема, навіть до внесення зазначених вище змін, не була надто привабливою для науковців в галузі права, геології, гідрології тощо. Зокрема, виключно поверхово та/або фрагментарно надро-водні права землевласників останнім часом розглядалися такими дослідниками як Д. Єрмоленко і О. Бондар [4, с. 78-79], Ю. Лушпієнко [5, с. 40-41], Ю. Попко [6, с. 91] та іншими. Окрему увагу приділив порядку видобутку підземних вод в контексті положень ст. 23 КпН у своїй роботі Р. Біловус, який, крім іншого, наголосив на неузгодженості й недосконалості правових норм, що регламентують порядок їх видобутку, навів відповідну судову практику Верховного Суду України з даної проблематики [7, с. 13]. У старій редакції вказані положення КпН також розглядалися в межах монографічного дослідження [8, с. 332-333].

Отже, очевидним є брак публікацій з обраної проблематики, який, перш за все, є наслідком нового бачення законодавцем напряму правового регулювання надро-водних відносин в частині прав і обов'язків землевласників і землекористувачів.

Постановка завдання. Метою дослідження є огляд і аналіз сукупності прав і обов'язків землевласників у надро-водних відносинах.

Результати дослідження. Перш ніж перейти до безпосереднього розгляду поставленого завдання є необхідність методологічного відступу щодо пояснення обраного автором термінологічного підходу, який стосується диференціації надро-водних та водно-надрових правовідносин. Уявляється, що дослідження двооб'єктних (в даному випадку – природоресурсних) відносин доцільно проводити з наголосом на пріоритет основної галузі законодавства над додатковою. Зокрема, в аспекті обраної сфери співіснування складових геологічного середовища, відносини з користування надрами з метою ВПВ, урегульованих законодавством про надра, слід розглядати як надро-водні. У випадку, коли приписами водного законодавства регулюються відносини з користування водним об'єктом з метою доступу до ресурсів надр, йдеться про водно-надрові відносини. Також, для цілей представленого дослідження, словосполучення «землевласники і землекористувачі» по тексту буде замінено словом «землевласники», оскільки у статтях КпН права землевласників і землекористувачів не розмежовуються.

Таким чином, виходячи з положень ч. 1 ст. 23 КпН можна стверджувати, що особливостями надро-водних прав землевласників при користуванні надрами з метою ВПВ, є те, що це право:

- 1) обмежено у просторі межами земельних ділянок, які перебувають у їх власності або користуванні;
- 2) може бути реалізовано без отримання спеціального дозволу на користування надрами (далі – СДнКН) та гірничого відводу;
- 3) поширюється на усі види підземних вод крім мінеральних;
- 4) поширюється на ВПВ для всіх потреб крім виробництва фасованої питної води;
- 5) обмежено у часі та обсязі – ВПВ із кожного з водозаборів не може перевищує 300 метрів кубічних (далі – м³) на добу.

Якщо землевласники є сільськогосподарськими товаровиробниками, частка сільськогосподарського товаровиробництва яких за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків, то особливостями їх надро-водних прав є те, що це право:

- 1) обмежено у просторі межами земельних ділянок, які надані їм у власності або користування;
- 2) може бути реалізовано без отримання СДнКН та гірничого відводу;
- 3) поширюється на усі види підземних вод крім мінеральних;
- 4) поширюється на ВПВ для сільськогосподарських, виробничих, а також власних господарсько-побутових потреб.

Тобто, очевидним є факт впливу на цей вид надро-водних відносин не лише земельно-правового статусу їх суб'єктів, а й певних умов сільськогосподарської діяльності за для того, щоб здійснення відповідних прав було легальним. В даному випадку йдеться про залежність суб'єктивних прав користувачів природними ресурсами від приписів не лише надрового та водного, а й земельного та аграрного законодавства. Тож, маємо першу підставу для диференціації надро-водних прав землевласників – вид «суб'єкту видобування», а саме: – права землевласників; – права землевласників, які є сільськогосподарськими товаровиробниками.

З аналізу наведеного вище змісту цих прав слідує, по-перше, що формально у ч. 1 та ч. 2 ст. для цих суб'єктів розрізняється поняття такого критерію, як «характер потреб», з метою задоволення яких здійснюється ВПВ: а) для всіх потреб; б) для сільськогосподарських, виробничих, а також власних господарсько-побутових потреб. Хоча на практиці буде не просто віднайти різницю між подібним баченням сукупності потреб. На такий висновок спонукає й дефініція «використання води», яка, згідно із ст. 1 Водного кодексу України (далі – ВК) [9], розуміється як процес вилучення води для: 1) використання у виробництві з метою отримання продукції; 2) господарсько-питних потреб населення.

Втім, судова практика попередніх років свідчить, що відсутність розкриття або тлумачення поняття «господарсько-побутові потреби» у надро-водних відносинах може стати одним з предметів судового спору [10], коли суб'єкт господарювання на господарсько-побутові потреби використовував воду з мереж міського водопроводу, а для забезпечення нормального технологічного процесу виробництва та підтримання систем і обладнання у відповідному стані – воду з власних підземних джерел (свердловин).

За таких обставин варто звернутися до суміжних понять, які використовуються, наприклад, у енергетичному законодавстві. Так, термін «побутові потреби» передбачає споживання (використання) електроенергії для задоволення умов постійного або тимчасового проживання та/або перебування фізичних осіб на об'єкті побутового споживача, включаючи прибудинкову (присадибну територію) у тому числі для індивідуального будівництва (реконструкції) об'єктів приватного домогосподарства, крім підприємницької, господарської та незалежної професійної діяльності, < ... > та надання інших платних послуг, у тому числі у сфері сільського зеленого туризму тощо [11].

Під визначенням «побутові та господарські потреби населення» слід розуміти індивідуальні витрати електроенергії в межах домоволодінь, на побутове освітлення, опалення, приготування їжі, не пов'язана з отриманням доходів робота електричних побутових пристроїв, санітарно-гігієнічні та культурні потреби [12].

У водному законодавстві до основних видів водокористування рекомендується відносити, серед іншого: а) питне і побутове водопостачання населення; б) водопостачання харчових виробництв [13]. В той же час у ВК (ст. 1) під поняттям «водокористування» розуміється використання вод (водних об'єктів) для задоволення потреб населення, промисловості, сільського господарства, транспорту та інших галузей господарства, включаючи право на забір води, скидання стічних вод та інші види використання вод (водних об'єктів). Ще більш широко види потреб, задля задоволення яких можуть бути використані підземні води, розкриваються у змісті окремих статей ВК, як то: – потреби населення та галузей економіки (ст.ст. 2, 36 та ін); – питні та побутові потреби населення (ст. 45); – питні потреби населення, господарсько-побутові, лікувальні, оздоровчі, сільськогосподарські, промислові, транспортні, енергетичні, рибогосподарські (у тому числі для цілей аквакультури) та інші державні та громадські потреби (ст. 48); – потреби повітряного транспорту (ст. 53); – питні та господарсько-побутові потреби населення (глава 11); – потреби питного і господарсько-побутового водопостачання населення, потреби харчової промисловості та тваринництва (ст. 61); – потреби сільського і лісового господарства (зрошення земель сільськогосподарського призначення та земель лісового фонду, ст. 65); – промислові потреби, гідроенергетичні потреби (ст. 66); – протипожежні потреби (ст. 69).

Як бачимо, у змісті ВК, щодо водних потреб, відсутня не лише термінологічна єдність, а й, що найбільш головне, – не розкриті окремі складові понять «використання води» та «водокористування».

Таким чином, якщо встановлювати кореляцію між законодавством про надра та водним законодавством, то термін «для всіх потреб» слід розуміти як: – питні та господарсько-побутові потреби населення (потреби питного і господарсько-побутового водопостачання населення); – потреби галузей економіки, сільськогосподарські (потреби сільського і лісового господарства – зрошення земель сільськогосподарського призначення та земель лісового фонду), промислові, транспортні, потреби повітряного транспорту, енергетичні, гідроенергетичні, протипожежні, рибогосподарські, потреби харчової промисловості та тваринництва, лікувальні, оздоровчі, а також інші державні та громадські потреби.

Що стосується поняття «сільськогосподарські потреби», то при формуванні його розуміння пропонується виходити із поняття «сільськогосподарська діяльність». Саме в останній можна віднайти ті її види, які супроводжуються використанням води, тобто потребують її. В аграрному законодавстві сільськогосподарська діяльність розглядається як діяльність з [14, ст. 2.28]: – виробництва продукції рослинництва, її обробки, переробки та/або консервації, а також вирощування рослинних культур; – виробництва продукції тваринництва, її обробки, переробки та/або консервації, а також розведення плазунів, наземних ссавців тощо; – заліснення, збирання дикорослих рослин, їх обробки та консервації; – розведення та/або утримання, та/або вирощування, та/або вилов прісноводної та/або морської риби, жаб, безхребетних, водоростей та інших гідробіонтів; – обробки та/або консервації риби або інших прісноводних чи морських безхребетних, інших об'єктів аквакультури, дикорослих водоростей; – надання послуг сільськогосподарського характеру (сіяння, збирання врожаю, зберігання сільськогосподарської продукції).

Помітно, що наведений перелік містить не лише суто сільськогосподарські, а й виробничі потреби, які у сукупності забезпечують здійснення статутної діяльності сільськогосподарського товаровиробника. Визначення останнього наведене у тому ж аграрному законі [14, ст. 2.15-1] та передбачає виробництво сільськогосподарської продукції та/або розведення, вирощування, вилов риби у внутрішніх водоймах та її переробка на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власновиробленої сировини на давальницьких умовах, а також здійснення операцій з її постачання. Тож, видобування у межах власних (оренованих) земельних ділянок та використання для вказаних потреб, а також власних господарсько-побутових потреб, у разі якщо даний суб'єкт відповідає вимогам ч. 2 ст. 23 КпН, слід вважати правомірним. У протилежному випадку самовільне користування надрами з метою ВПВ, тобто без СДнКН, може кваліфікуватися як порушення права власності Українського народу на надра [15].

При цьому слід мати на увазі, що до спеціального водокористування не належать такі його види: – використання підземних вод для вилучення корисних компонентів; – вилучення води з надр разом з видобуванням корисних копалин; – видобування корисних копалин і водних рослин. Натомість, якщо здійснюється ВПВ, то така діяльність, виходячи з положень ст. 48 ВК, розглядається як спеціальне водокористування.

Тож, право землекористувача на користування надрами для ВПВ без СДнКН, встановлене надровим законодавством, не передбачає його право на використання видобутої підземної води без дозволу на спеціальне водокористування (далі – ДнСВ), здійснення якого встановлено водним законодавством. Процедура видачі юридичним і фізичним особам такого дозволу визначено у відповідному урядовому Порядку [16].

Наступним критерієм поділу надроводних прав і обов'язків землевласників слід визнати «об'єкт видобування», тобто вид підземних вод, що видобуваються. Відповідно до переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення [17] клас «Води» має групу «Підземні води», яка поділяється на підгрупи та види: 1) «питні» (для централізованого водопостачання, для нецентралізованого водопостачання); 2) промислові; 3) технічні; 4) теплоенергетичні; 5) мінеральні (лікувальні, лікувально-столові, природні столові).

Останні, як було зазначено вище, не належать до різновиду вод, які мають право видобувати землевласники на умовах, встановлених ст. 23 КпН.

У загальному уявленні термін «води підземні» об'єднує в собі води, що перебувають нижче рівня земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах [18]. Вони, разом із гірськими породами, ґрунтами, донними відкладеннями тощо, є частиною земної кори, яка взаємодіє з елементами ландшафту, атмосферою та поверхневими водами і може зазнавати впливу техногенної діяльності. Моніторинг підземних вод є одним із основних завдань державної геологічної служби України [19].

Ще більш детально об'єкти водовидобування представлені у Класифікаторі корисних копалин ДК 008:2007 [18], де до групи «Води підземні питні» відносяться такі підгрупи вод підземних питних: 1) вищої фізіологічної якості; 2) першого класу (не потребують водопідготовки); 3) другого класу (потребують водопідготовки).

До групи «Води підземні промислові» входять дві підгрупи з відповідними видами: 1) промислові борні; 2) промислові бромні; 3) промислові вуглекисло-калієві; 4) промислові вуглекисло-натрієві; 5) промислові йодні; 6) промислові магнієві; 7) промислові мірабілітові; 8) промислові рідкіснометаловмісні (стронцій, літій тощо); 9) промислові хлор-калієві; 10) промислові хлор-натрієві.

Група «Води підземні теплоенергетичні» складають: 1) високопотенційні (понад 100 °С); 2) середньопотенційні (від 70 °С до 100 °С); 3) низькопотенційні (від 35 °С до 70 °С); 4) низькопотенційні (субтермальні) (від 20 °С до 35 °С). Окрему групу складають «Води підземні технічні».

Нарешті, можна диференціювати права і обов'язків землевласників і землекористувачів у сфері надро-водних відносин за галуззю законодавства, що їх регламентує. Так, законодавством про надра (ст. 24 КпН), переважна більшість загальних прав та обов'язків користувачів надр регламентована для суб'єктів, що отримали СДнКН, оскільки такі права та обов'язки виникають з дня, наступного за днем внесення інформації про СДнКН до Державного реєстру СДнКН.

Проте особливий, «бездозвільний» статус землевласника і власника (набувача) артезіанської свердловини (далі – АС) як надрокористувача не позбавляє його певних прав та обов'язків при ВПВ, як то: – розпоряджатися видобутою водою, якщо інше не передбачено законодавством; – на договірних засадах залучати третіх осіб для виконання окремих видів робіт, пов'язаних з ВПВ; – повідомляти центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр (Державна служба геології та надр України, далі – Держгеонадра), про передачу права власності на АС протягом шести місяців після такої передачі; – подавати належним чином оформлений паспорт АС для обліку та відображення у відповідному державному реєстрі.

Крім того, на підзаконному рівні передбачений обов'язок щодо постановки АС на облік згідно із вимогою постанови Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2012 р. № 963 (в редакції постанови № 703 від 11.07.2023 р.) [20]. Зокрема, дані та інформація, що містяться у паспортах (паспортах та описах) АС, вносяться до 01.12 поточного року до е-кабінету надрокористувача відповідно до Положення [21] та встановленої форми [22], суб'єктами господарювання, які є власниками або користувачами земельних ділянок, у межах яких розташовані та експлуатуються АС. Відомості про об'єм видобутих підземних вод вносяться водокористувачами до автоматизованої системи обліку видобутих підземних вод у порядку, встановленому Міністерством екології та природних ресурсів України (далі – Міндовкілля) [23]. Цей Порядок є обов'язковим до виконання всіма юридичними та фізичними особами – підприємцями, які є власниками або користувачами земельних ділянок, у межах яких розташовані та експлуатуються АС, та в установленому законодавством порядку отримали ДнСВ.

Зазначу, що згідно із ст. 5-1 КпН Єдина державна електронна геоінформаційна система користування надрами, правове забезпечення функціонування якої було розглянуто автором раніше [24], включає, у тому числі й таку складову як державний водний кадастр (розділ «Підземні води»).

Також слід відмітити й обов'язок фізичних осіб, фізичних осіб – підприємців або юридичних осіб, які є власниками або користувачами земельних ділянок, у межах яких розташовані та експлуатуються АС, щодо подачі до Держгеонадр відомостей про АС, у тому числі недіючих, незалежно від місця розташування, на підставі даних, що містяться у паспортах АС через е-кабінет надкористувача на Державному геологічному веб-порталі [25].

У разі порушення землевласниками порядку і умов користування надрами на наданих їм у власність або користування земельних ділянках, вони, відповідно до ст. 27 КпН, можуть бути позбавлені права ВПВ місцевими радами або іншими спеціально уповноваженими органами в порядку, передбаченому законодавством України. Хоча у ст. 10 та 25 КпН йдеться не про «позбавлення», а про «обмеження».

Природно, що сукупність прав та обов'язків землевласників і землекористувачів передбачена й земельним законодавством, зокрема – Земельним кодексом України (далі – ЗК) [26]: 1) права та обов'язки власників земельних ділянок (ст.ст. 90, 91); 2) права та обов'язки землекористувачів (ст.ст. 95, 96). Втім, заради об'єктивності, зазначу, що термін «підземні води» у тексті ЗК взагалі не вживається, а поняття «підземні джерела водопостачання» згадується лише у зв'язку із необхідністю створення зон санітарної охорони для санітарно-епідеміологічної захищеності цих джерел (ст. 113).

Також слід звернути увагу на те, що окремі види земельних прав і обов'язків урегульовано й Цивільним кодексом України, а саме [27]: – права та обов'язки землекористувача при користуванні чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (ст. 410); – права та обов'язки власника земельної ділянки, наданої для забудови (ст. 414); – права та обов'язки землекористувача при користуванні земельною ділянкою, наданої для забудови (ст. 415).

Перелік прав, їх обмежень та обов'язків водокористувачів встановлені у ст.ст. 43–45 ВК. Так, у разі маловоддя, загрози виникнення епідемій та епізоотій, а також в інших передбачених законодавством випадках права водокористувачів можуть бути обмежені або змінені умови водокористування з метою забезпечення охорони здоров'я людей та в інших державних інтересах. При цьому пріоритетність надається використанню вод для питних і побутових потреб населення. Також слід відмітити, що відповідно до ст. 105 ВК, у разі вичерпання запасів підземних вод, а також у разі забруднення підземних вод встановлюються причини, з яких це сталося, і за пропозиціями Міндовкілля та Держгеонадр, за рахунок винних осіб здійснюються заходи щодо їх відтворення. Кількісний та хімічний стан масиву підземних вод визначаються і класифікуються як «добрий» або «поганий» відповідно за: – співвідношенням забору підземних вод до її загального об'єму; – окремими групами забруднюючих речовин.

Певні обов'язки землевласників-водокористувачів містяться й в окремих приписах екологічного законодавства. Наприклад, для водозаборів підземних вод з обсягом видобутку більше ніж 100 м³ на добу в межах зон санітарної охорони та на прилеглих територіях водокористувачі облаштовують локальну мережу спостережних свердловин з метою визначення кількості води та хімічних і фізико-хімічних показників та надання даних спостережень Держгеонадрам [28].

Об'єктами досліджень моніторингу геологічного середовища об'єктового рівня є прості геологічні (природно-техногенні) системи [29]. Результати такого моніторингу суб'єкти господарювання повинні передавати до Держгеонадр у вигляді форми звітності № 7-ГР (підземні води) (річна) «Звітний баланс видобутку та використання підземних вод за 20__ рік» [30].

Державний облік водокористування здійснюється шляхом подання водокористувачами звітів про використання води за формою звітності № 2ТП-водгосп (річна) в е-формі через Єдиний державний веб-портал е-послуг «Портал Дія» або Портал е-послуг Державного агентства водних ресурсів України [31].

У разі наявності висновку про оцінку впливу на довкілля планової діяльності з ВПВ, землевласник, що його здійснює, зобов'язаний виконувати вимоги в частині контролю якості

води за санітарно-гігієнічними та радіаційними показниками, післяпроектного моніторингу, а також інші вимоги такого висновку [32].

Спеціальне водокористування, згідно із ст. 49 ВК, є платним та здійснюється на підставі ДнСВ, в якому встановлюються ліміт забору води, ліміт використання води та ліміт скидання забруднюючих речовин. Тож, певна група надро-водних відносин регулюється також і податковим законодавством. Зокрема, платниками рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин є землевласники та землекористувачі, крім суб'єктів підприємництва, які відповідно до законодавства відносяться до фермерських господарств [33]:

1) що провадять господарську діяльність з видобування підземних вод на підставі ДнСВ (ст. 252.1.4);

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що в межах наданих їм земельних ділянок, розмір яких перевищує норми, передбачені ст. 121 ЗК, видобувають прісні підземні води із застосуванням електричних пристроїв у обсязі понад 13 м³ на особу в місяць (за показниками лічильників) (ст. 252.1.5).

Платниками рентної плати за спеціальне використання води є первинні водокористувачі – суб'єкти господарювання незалежно від форми власності: юридичні особи, їх філії, відділення, представництва, інші відокремлені підрозділи без утворення юридичної особи, постійні представництва нерезидентів, а також фізичні особи – підприємці, які використовують та/або передають вторинним водокористувачам воду, отриману шляхом забору води з водних об'єктів (ст. 255.1). Отже, землевласник зобов'язаний, на підставі первинного обліку, щоквартально складати податкову декларацію з рентної плати за споживання видобутої підземної води.

Рентна плата, відповідно до ст. 255.11.2 Податкового кодексу України, обчислюється виходячи з фактичних обсягів використаної підземної води водних об'єктів, встановлених у ДнСВ, лімітів використання води, ставок рентної плати та коефіцієнтів.

Висновки. Таким чином, за підсумками проведеного огляду і аналізу сукупності прав і обов'язків землевласників у надро-водних відносинах, можна сформулювати наступні узагальнення.

1. Запропоновано при дослідженні двооб'єктних природоресурсних відносин роботи наголос на пріоритет основної галузі законодавства над додатковою. В аспекті обраної сфери співіснування складових геологічного середовища, відносини з користування надрами з метою видобування підземних вод, урегульованих законодавством про надра, слід розглядати як надро-водні. У випадку, коли приписами водного законодавства регулюються відносини з користування водним об'єктом з метою доступу до ресурсів надр, йдеться про водно-надрові відносини.

2. Встановлено вплив на прав та обов'язки землевласників при користуванні надрами з метою видобування підземних вод не лише земельно-правового статусу їх суб'єктів, а й певних умов сільськогосподарської діяльності за для того, щоб здійснення відповідних прав було легальним. В даному випадку йдеться про залежність суб'єктивних прав користувачів природними ресурсами від приписів не лише надрового та водного, а й земельного та аграрного законодавства.

3. Виявлено, що у змісті Водного кодексу України, щодо водних потреб, відсутня не лише термінологічна єдність, а й, що найбільш головне, – не розкриті окремі складові поняття «використання води» та «водокористування». Тож, якщо встановлювати кореляцію між законодавством про надра та водним законодавством, то термін «для всіх потреб» слід розуміти як: – питні та господарсько-побутові потреби населення (потреби питного і господарсько-побутового водопостачання населення); – потреби галузей економіки, сільськогосподарські (потреби сільського і лісового господарства – зрошення земель сільськогосподарського призначення та земель лісового фонду), промислові, транспортні, потреби повітряного транспорту, енергетичні, гідроенергетичні, протипожежні, рибогосподарські (у тому числі для цілей аквакультури), потреби харчової промисловості та тваринництва; – лікувальні, оздоровчі потреби, а також інші державні та громадські потреби.

4. Встановлено, що до спеціального водокористування не належить видобування будь-яких корисних копалин окрім підземних вод. Право землекористувача на користування надрами для видобування підземних вод без спеціального дозволу, встановлене надровим законодавством, не передбачає його право на використання видобутої підземної води без дозволу на спеціальне водокористування, здійснення якого встановлено водним законодавством.

5. Обґрунтовано, що при формуванні розуміння поняття «сільськогосподарські потреби» слід виходити із поняття «сільськогосподарська діяльність». Саме в останній можна віднайти ті її види, які супроводжуються використанням води, тобто потребують її. Суто сільськогосподарські потреби землевласників, на відміну від виробничих потреб, які у сукупності забезпечують здійснення статутної діяльності сільськогосподарського товаровиробника, полягають у такому виді меліорації як зрошення земель сільськогосподарського призначення.

6. Запропоновано класифікацію надро-водних прав землевласників за критеріями: – суб'єкт видобування підземної води; – об'єкт видобування (підгрупа підземної води, як виду корисної копалини загальнодержавного значення); – галузь законодавства, що їх регламентує (законодавство про надра, земельне, водне, аграрне, цивільне, екологічне, податкове законодавство).

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.08.2024)
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами : Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2805-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2023. № 2, ст. 85.
3. Кодекс України про надра : Закон України від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.08.2024)
4. Єрмоленко Д.О., Бондар О.Г. Судовий прецедент як джерело земельного права України. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 1. С. 76-81. DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-1-12>
5. Лушпієнко Ю.О. Адміністративно-правовий режим надрокористування в Україні. *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису: дис. ... доктора філософії : 081 – право*. Сумський державний університет, Суми, 2021. 260 с.
6. Попко Ю. Я. Правовий статус сільськогосподарських юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису: дис. ... доктора філософії : 081 – право*. Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2022. 179 с.
7. Біловус Р.В. Правове регулювання загального користування надрами : *автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06*. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 20 с.
8. Кірін Р.С. Кодифікація законодавства про надра: досвід та проблеми : монографія. М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 2015. 523 с.
9. Водний кодекс України : Закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.08.2024)
10. Постанова Вищого господарського суду України від 21.10.2015 р. у справі № 915/2320/13. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vgsu_vid_21_10_2015_roku_u_spravі_915_2320_13/ (дата звернення: 18.08.2024).
11. Про затвердження Правил роздрібного ринку електричної енергії : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018 р. № 312 (в редакції постанови № 1142 від 19.06.2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0312874-18#Text> (дата звернення: 18.08.2024).

12. Щодо надання роз'яснення : лист Національної комісії регулювання електроенергетики України від 08.02.2011 р. № 811/11/17-11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1811227-11#Text> (дата звернення: 18.08.2024).
13. Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти із зворотними водами : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 05.03.2021 р. № 173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0173926-21#Text> (дата звернення: 18.08.2024).
14. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.07.2004 р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення: 18.08.2024).
15. Кірін Р.С. Самовільне користування надрами: варіативність суб'єктів та об'єктивної сторони правопорушення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7 (141). С. 97 – 104.
16. Про затвердження Порядку видачі дозволів на спеціальне водокористування та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 10.08.1992 р. № 459 : постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 321. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/321-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.08.2024).
17. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення : постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 р. № 827 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1370). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.08.2024).
18. Національний класифікатор України. Класифікатор корисних копалин (ККК) ДК 008:2007 (На заміну ДК 008-96) : наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 12.12.2007 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va357609-07#Text> (дата звернення: 18.08.2024).
19. Про державну геологічну службу України : Закон України від 04.11.1999 р. № 1216-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1216-14#Text> (дата звернення: 18.08.2024).
20. Про затвердження Порядку державного обліку артезіанських свердловин, облаштування їх засобами вимірювальної техніки об'єму видобутих підземних вод : постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2012 р. № 963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.08.2024).
21. Про затвердження Положення про електронний кабінет надрокористувача : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 28.03.2023 р. № 177. *Офіційний вісник України*. 2023. № 47, ст. 2602.
22. Про затвердження форми паспорта артезіанської свердловини : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 04.04.2016 р. № 145/84. *Офіційний вісник України*. 2016. № 39, ст. 1501.
23. Про затвердження Порядку внесення відомостей про об'єм видобутих підземних вод водокористувачами до автоматизованої системи обліку видобутих підземних вод : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 23.03.2016 р. № 110. *Офіційний вісник України*. 2016. № 31, ст. 1250.
24. Кірін Р. Правове забезпечення функціонування єдиної Державної електронної геоінформаційної системи користування надрами. *Інформація і право*. 2024. № 2(49). С. 118-127. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.2\(49\).306152](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.2(49).306152)
25. Про затвердження Правил охорони підземних вод : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 11.05.2023 р. № 325. *Офіційний вісник України*. 2023. № 65, том 2, ст. 3736.
26. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 18.08.2024).
27. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.08.2024).

28. Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод : постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 р. № 758. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.08.2024).

29. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу геологічного середовища : постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2024 р. № 685 (набирає чинності одночасно з набранням чинності Законом України від 20.03.2023 р. № 2973-IX, але не раніше дня її опублікування). *Офіційний вісник України*. 2024. № 58, ст. 3435.

30. Про затвердження форм звітності щодо обліку запасів корисних копалин та інструкцій з їх заповнення : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 14.03.2016 р. № 97 (у редакції наказу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 10.07.2023 р. № 481). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0789-16#Text> (дата звернення: 18.08.2024).

31. Про затвердження Порядку ведення державного обліку водокористування : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 16.03.2015 р. № 78. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0382-15#Text> (дата звернення: 18.08.2024).

32. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 18.08.2024).

33. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 18.08.2024).

